

interjú

Marik Sándor

A tömegkultúra rakoncátlan gyermeke

Beszélgetés Kertész Sándorral a képregényről, a „vidám szalagról” és egyéb titkokról

„A képregény történelmének egy olyan időszakát mutatom be könyvemben, amely a képregény kiutalásával kezdődött 1939-ben, majd miután egy ügyes ideológiával visszalopózott az újságoldalakra, 1957-ben fényes karriert futott be, végül 1989-ben szép csendesen elhalt. Sajátos magyar képregény-sztori ez, kényszerűségből belekeveredett festő- és grafikusművészekkel, akik maguk sem voltak túl jó véleménnyel a képregényről, de megélhetés okán bevállalták a tömegkultúra e rakoncátlan gyermekét. Ha már rajzoljuk, legalább rajzoljuk jól felkiáltással, néhányan valóban művészi igényességgel hozták létre alkotásaikat. A magyar képregény látszólag olyan, mint legtöbb amerikai vagy európai rokona. Ugyan több benne a narratív elem, mert aki írta, úgy gondolta, neki irodalmat kell produkálnia. Ám kevesebb a harsány hangutánzó szó, a hangfestészet, mert a politika ez alapján azonosíthatta volna az amerikai comics-szal, amitől viszont óvta a fejlődő magyar ifjúságot.” Így ír új könyvének borítóján Kertész Sándor – tanár, újságíró-szerkesztő, kutató, könyvkiadó –, aki az utóbbi három évtizedben képregény-szakértővé fejlesztette magát, szinte egyszemélyes intézménnyé. Könyve megjelenése alkalmából beszélgettünk a képregényről. A helyszín sóstóhegyi háza volt, ahová tavaly költözött feleségével és közgazdászhallgató fiával. Itt már elférnek „kincsei”, amelyek eredetiben vagy másolatban a képregény másfélszáz esztendejét reprezentálják: sárguló, vékony szalagokból összefűzött régi könyvecskék, fényeskartonos, gyönyörű albumok, folyóiratkötetek, dedikált képek, kiállításra készülő történeti anyagok – ezernyi relikvia.

– „COMICS szocialista áruhában – a képregény ötven éve” ezt a címet viseli a könyve. Kezdjük a fő címsorral: miért választott címnek egy angol szót, majd haladjunk lejjebb: miért szocialista és miért áruhában, végül mitől számítva ötven év?

– A comic nem magyar műfaj, ezért legjobban az eredeti, angol név fejezi ki a tartalmát: comic strip, amelyből az első szó: komikus, vidám, tréfás; vicces, a második: szalag, csik, sáv – tekintettel arra, hogy az újságok gyakran csak egy képszalagot közölnek (mint például most megyénk napilapjának utolsó oldalán a Garfield három-három kockáját). Ezek nyúlfarknyi történetek, amelyek az élet különböző témáit dolgozzák fel. Az összefoglaló nevet, kifejezést legtöbbször rövidítve, többes számban használják: comics, azaz „komikok”. A szocialista álruha egy helyzetet takar. A háború után a nyugaton kedvelt műfaj vissza-visszaszűrremkedett hazánkba is, de hivatalos terjesztéséről – mint kapitalista csökevény – szó sem lehetett. Kutatásaim során feltűnt, hogy a hosszú szünetet követően a forradalom után szinte egyik napról a másikra megjelentek a lapokban a képcsíkok. Sehogyan sem tudtam rájönni a miéltre. Válaszért a szakma nagy öregjéhez, Tiszai Laci bácsihoz (a Füles egykori főszerkesztőjéhez) fordultam. Elmondta: a Tájékoztató Hivatal '57-ben felnyitott egy képzeletbeli zsilipet, és azt mondták: bármit lehet, ami a forradalomról eltereli a figyelmet. Ekkor született meg a Füles, a Magyar Ifjúság, a Pajtás is. Több más lapban is megjelentek a rajzos történetek. Ezek azonban különböztek az elődöktől. Nem önálló történetek voltak képekben elbeszélve, hanem ismert regényeket dolgoztak fel a kis képkockák, -szalagok segítségével. Jó oka volt ennek: nem okozhattak meglepetést, ismert volt a történet vége. Például az Egri csillagok, vagy A kőszívű ember fiai rajzolt, képes feldolgozását közölhették a kisdobos-, úttörő- és ifjúsági lapok is. A szerkesztők, rajzolóok ezért sok híres magyar és ismert külföldi regényt feldolgoztak. Ha „véletlenül”, a mezsgyék szélesítésének próbálgatása során megjelent egy-egy eredeti, netán bűnügyi történet (valódi comic) a Tájékoztató Hivatal illetékese azonnal telefonált, és a figyelmeztetést tanácsos volt komolyan venni. Így furcsa helyzet alakult ki. Az eredeti (nyugati) „komikokat” a szűk szakmán kívül a fiatal korosztályok nem is ismerték, csupán a híres regények sűrített képes változatát látták, ezért képregény megnevezéssel illeltek minden rajzos történetet. Ami később is megmaradt, amikor már újból lehetett meríteni az eredeti forrásokból. Tehát a magyar képregény volt a szocialista álruha – olyan, mint a comic, de mégsem az. Könyvem alcíme pedig a következőt tükrözi: mivel a harmincas években még volt Magyarországon comic, a kilencvenes években pedig már újra volt, ebben a kötetemben főleg a közbülső fél évszázadról írok. A könyv gerincén három sárga pont is helyet kapott, ami azt jelzi, hogy ez egy többrészes sorozat harmadik kötete, amely főként terjesztési okokból elsőként jelent meg. A következő, amelyet most írok, a negyedik kötet lesz, és a kilencvenes évektől napjainkig terjedő időszakot öleli fel. A második kötet a két világháború közötti időszakkal foglalkozik majd, az első pedig lényegében egy, a témához tartozó művészettörténeti alapvetés lesz.

– *Nem véletlen, hogy már a címről is hosszan kellett beszélünk, hiszen – mint a könyv egyik kritikus írja – a kötet „jellemzően úttörő társadalomtudományi-művészettörténeti munka, amolyan alap kutatás egy feltérképezetlen területről.” Mióta beszélhetünk egyáltalán comic-ról (az egyszerűség kedvéért comic helyett később mégis a megszokott képregényt mondván), hol ringott bölcsője, hasonló volt-e már a kezdetek kezdetén is, mint most?*

– Egyszerűbb a kérdés végén kezdeni a választ. Ha az alapokat tekintjük – történet képekben elbeszélve, kevés kiegészítő szöveggel –, nagyon hasonló volt. Természetesen a kivitelezés technikai lehetőségeinek változása visszahatott a tartalomra is, tehát folyamatos fejlődés szemtanúi lehetünk. Az elsőségért legalább hárman

versenyeznek. Az első képregényhőst M. Jabotnak hívják és 1833-ban Rodolphe Töpffer genfi grafikusművész rajzolta – hangoztatják a franciák. Két ördögfióka, Max és Moritz volt az első képregény-figura, és Wilhelm Busch rajzolta őket 1865-ben – mondják a németek. Yellow Kid (Sárga kölyök) az első igazi képregényhős, akit Richard Felton Outcault talált ki 1896-ban – állítják az amerikaiak. A szakmai fórumokon ma is gyakran összecsapnak az érvek az elsőségért, közmegegyezés mindaddig nem született – de a lényeg: a képregény él és virul, térhódítása folyamatos. Könyvemben azt írtam erről, hogy a comic európai gyökerekkel rendelkezik, de a ma ismert formarendszer kialakításában és a világméretű elterjesztésben Amerika játszotta a legnagyobb szerepet.

– *Mai szemmel nézve megállnák helyüket az első képregényhősök?*

– Általában igen. M. Jabot például a jó modorával és az öltözködésével feltűnő, a társasági életben érvényesülni tudó úriember volt, egyfajta követendő minta. Max és Moritz, a két csínytevő gyerek érzékeny mezsgyén mozgott a jó és a rossz között, de az utolsó rajzon mindig megkapták méltó büntetésüket egy jó kis elfenekelés formájában. Így az olvasók erkölcsi egyetértését is elnyerte a szerző, bár a vaskosabb történetekért komoly kritikákat is kapott. Csak egy példa: a két rosszcsont puskaporral vegyítette tanítójuk pipadohányát, gondolatban talán az olvasó nem-szeretett tanára is a levegőbe repült a képtörténetbelivel együtt. A nevetés pedig az egész világon visszhangzott. (Max és Moritz története különösen tanulságos. A szerző több kiadónál próbálkozott. Volt, amelyik kiadásra alkalmatlannak minősítette, de volt, amelyik megérezte benne a nagy lehetőséget. Kiadta, és hamar gazdag ember lett, a példányszámok milliókig nőttek.) Yellow Kid a századfordulón futott be nagy karriert Amerikában. A kopasz, nagy fülű, ázsiai szemvágású, hosszú, sárga tunikába öltözött gyerek a New York-i nyomornegyedben keveredett különböző kalandokba. Különösen a nagyszámú bevándorló körében volt népszerű a figura, hiszen olyan helyzeteket oldott meg, amilyenekbe ők is kerültek, a történeteket pedig azok is élvezhették, akik alig-alig tudtak angolul.

– *Magyarországra mikor jutott el először a képregény?*

– Tekintettel arra, hogy az 1800-as években Magyarországon is forgalmazták a német könyveket és újságokat, az a réteg, amelyik ezekhez hozzájutott, a németországgal egy időben köstölgathatta az új műfaj első darabjait. A magyar élclapok szerkesztői is a német mintára alapoztak. Hamar felismerték a lehetőséget. Például Heckenast Gusztáv, a '48-as forradalom idejéből ismert híres pesti nyomdász-kiadó Nagy Tükör címmel ötletente utcára kerülő kis formátumú, 24 oldalas lapot indított, amelynek első száma 1856. november 9-én jelent meg Jókai Mór szerkesztésében. Ebben már 15–20 kezdetleges karikatúra is helyet kapott. Kezdetlegesek voltak, mert nem volt hagyomány, és nem volt gyakorlott karikatúrarajzoló sem. Ezért a közönséget kérték, hogy küldjenek minél több humoros írást, anekdotát, rajzot, karikatúrát. A Nagy Tükör bő egy esztendeig jelent meg. Jókait azonban tovább foglalkoztatta a dolog, és Üstökös címmel alapított lapot, amelynek kiadói és szerkesztői feladatait is magára vállalta. Írásokat és rajzokat is készített, mígnem megérett a helyzet és kiemelkedett egy tehetséges ember, aki az Üstökös hivatásos rajzolója lett. Ebben az időben más lapok is közölni kezdtek hosszabb-rövidebb képsorozatokot, szöveggel vagy anélkül. Jellemzően aktuális politikai eseményeket tüztek rajztolluk hegyére.

– *Mit tudhatunk az Üstökös – ezáltal az egész magyar képregény-történelem – első hivatásos rajzológjáról?*

– Jankó János volt az, aki a Nagy Tükörnél került Jókai látókörébe; az újság felhívására rajzokat küldött. Ezek valójában még nem voltak igazi karikatúrák, az olvasó-szerző jobbára az arcok eltorzításával próbálkozott, a humoros történet inkább a kísérőszövegben bontakozott ki. Jankó János festőművésznak készült, és néhány sikeres kiállítás után – első sorban megélhetési okokból – szegődött el újságrajzolónak, s lett az első magyar karikatúrista, aki már tudatosan foglalkozott ezzel a műfajjal. Jókai és Jankó egyaránt nagy tisztelői voltak Wilhelm Buschnak, közölték is rajzsorozatait. Követendő példának tekintették elbeszélési formáját, ők maguk is készítettek verses sorozatokat, amelyekben a rajzok eleinte leginkább illusztráció jellegűek voltak. Az arány később a rajzok javára változott. Önálló főhősök alakjait teremtették meg, például egy alacsony kövér és egy vékony magas figuráét. Első sikeres fellépésük színtere „Gömböcz és Csukli –Viszontagságos regény versekben. Írta Jókai Mór, illusztrálta 40 képpel Jankó János”. A történet öt folytatásban jelent meg 1877 elején. Egy rész két oldalon, oldalanként négy képből és a hozzá kapcsolódó versből állt. Más történeteknek verses regény, versekben kerekített regény volt az alcíme. Narratio comica címmel is jelentek meg történetek, amelyek igen változatosak voltak. Készült elbeszélés a Kaczér testvérekről, Al-Körner basáról, az Uraságról és a kocsisról. Állandó főhős volt például Magyar Miska és Német Miska.

– *A világ képregény-történelmébe bekerültünk-e mi, magyarok?*

– Természetesen, és már a kezdet kezdetén. Pulitzer József – akinek nevét viseli a sajtóvilág legrangosabb nemzetközi díja – főként újságalapítói-szerkesztői munkásságáról ismert, de azt is tudhatjuk róla, hogy lapjaiban minden korábbi újságnál több képet közölt, és nagy jelentőséget tulajdonított a karikatúráknak. Lényegében őt tarthatjuk a nagypéldányszámú bulvárlap megteremtőjének. Az előzmények: kilenc gyerek közül a negyedik volt egy makói kereskedő családjában, és nagyon nyughatatlan természetű. 17 évesen – magához véve atyai örökségét – 1864-ben Amerikába hajózott. Katona lett, később ügyvédnek tanult, 1872-ben próbálkozott először a sajtópiacon, 1878-ban két kisebb lap egyesítésével megalapította a St. Louis Post-Dispatch című újságot, amelyet segédszerkesztőjével, John A. Cockerill-lel kiemelkedően sikeres, olcsó tömeglappá futtattak fel. Karrierje 1883-tól New York-ban folytatódott, ahol meg tudta valósítani célját: a népszerű tömeglap és a magas szintű elitlap típusát egyesíteni egyetlen újságban. Ez lett a The World című napilap, amely 1895-ben már a félmillió példányszámot ostromolta; ilyen korábban elképzelhetetlen volt. Az amerikai újságok közül először adott ki hétvégi mellékletet. A színes nyomatokkal díszített, pazarul illusztrált, szórakoztató olvasmányokat közlő The Sunday World fontos kelléke volt a karikatúra és a karikatúrasorozat.

– *Feltehetően itt is egy tehetséges ember felbukkanása váltotta ki a döntő fordulatot...*

– Igen, ő volt a korábban már említett Richard Felton Outcault, akit a modern képregény (egyik) feltalálójaként tisztelhetünk. A harmincas éveinek elején járó grafikus 1895-ben jelent meg Pulitzernél, és felajánlotta, hogy az európai képes történetek mintájára olyan rajzsorozatokat készít, amelyekben nincs szükség képaláírásokra, a képek önmagukban mesélik el a történetet, s csak annyi szöveget írnak (azt is a képkockán belülre – utóbb ez tökéletesedett szövbuborékká), ami feltétlenül szükséges a megértéshez. A később legendássá vált Sárga kölyök figuráját már hozta magával, bár valójában sárga (tunikás) Pulitzernél lett, aki

már alkalmazta a színes nyomtatást. Outcault munkája a következők miatt volt újdonság: az európai, és ezen belül a magyar élclapokból ismert képes elbeszélési formákban a rajzok a leírt szöveg illusztrálását szolgálták, a történetek gyakran a rajzok nélkül is érthetőek, élvezhetőek voltak. Pulitzer–Outcault változatában a képek alól eltűnt a leíró-elbeszélő rész, a rajzok egymás mellé (vagy alá) helyezve az olvasási szokásoknak megfelelően balról jobbra (vagy fentről lefelé) helyezve önmagukban jól értelmezhetőek voltak. Kidolgozásuk annyira logikus, hogy a jelenetből lehet következtetni az előzményre, illetve sejteni lehet a következményeket. Szöveg csak a párbeszéd közlésére, önálló szövbuborékban található – apró felhőcskében, amelyből egy nyíl vagy egy vonal mutatja a hangzás irányát, hogy ki a beszélő.

Miért nehéz képregényt rajzolni?

– Mert mindent a lényeg lényegére kell tömöríteni, de olyan absztrakt nem lehet, hogy nehezítse a megértést. Ha nagyító alá vesszünk egy képsort a következő dilemmával állunk szemben. A párbeszéd elhangzása időt vesz igénybe, a beszélő mozgása, gesztikulációja, arckifejezése gyakran egészen más a szöveg megkezdésekor, mint annak befejezésekor. A rajzolónak el kell döntenie, hogy a mozgássor melyik fázisa a jellemző az elhangzó információra. Ennek megfelelően olyan figuraábrázolást kell végeznie, amely összegzi a mondandóhoz kapcsolódó gesztusokat. Tehát nem a valóság egy kimerevített pillanatát látjuk a képregény képkockáiban, hanem egy tömörített, jellemző pillanatot. Szöveg – elbeszélés vagy dialógus formájában – csak akkor került a történetbe, ha az esemény a képről már semmiképp nem olvasható ki, vagy a magyarázat rendkívüli módon megnövelné a történet terjedelmét.

– Tehát New York-ban szerencsésen egymásra talált a makói Pulitzer József és Ohio szülőtte, Richard F. Outcault, és sikert sikerre halmoztak. A siker morzsáiból jutott-e haza; úgy érte, hogy Pulitzer nyomdokain, vagy segítségével itthon felívelt-e a képregény csillaga?

– A képregény – mint már szó volt róla – Magyarországon is hódító útra indult, de ehhez aligha járult hozzá közvetlen formában Pulitzer József. Ennek egyik oka az volt, hogy 1887-ben szemideg-sorvadás miatt nagyon megromlott a látása, és a napi munka csökkentésére, átadására kényszerült. Másrészt ebben az időben már nem csak a híres amerikai mondás – a nagy halak megeszik a kis halakat – alapesetével kellett szembenéznie. Eddig ő számított „nagy halnak”, de most megjelent a látóhatáron egy cápa. A gazdag kaliforniai családból származó tehetséges, ám egyben roppant gátlástalan fiatalember, William Randolph Hearst megirigyelte Pulitzer sikerét és úgy döntött, nála jelentősebb sajtóbirodalmat hoz létre. Bemutatkozásként egy közvetítő bevonásával megvásárolta Pulitzer öccsének éppen anyagi gondokkal küszködő lapját. Vállalkozásának nem másutt, mint a The World székházában bérelt irodákat, s 1995. november 7-én megjelentette a New York Journalt. Nem válogatott a módszerekben, egyszerűen ellopta a The World híreit, utánozta, majd továbbfejlesztette annak megoldásait, végül magasabb béreket ígérve átcsábította Pulitzer munkatársainak legjavát. Hearst nagy fantáziát látott a képregényben, s harcba szállt az emblemikus Sárga kölyökért is – vitatván, hogy az Pulitzer The Worldjének tulajdona, állítván, hogy az átcsábított Outcaulté. Lépése sajtótörténeti jelentőségű jogi vitákat generált. Tény, hogy Hearst lényegesen nagyobb lehetőségeket látott Pulitzernél a rajzolt figurákban, és ezek egyre gyakrabban jelentek meg lapjaiban. Maga mellé csábította a kor tehetséges rajzolóit, külön iparágat alakított ki (comics). Fölvásárolta az összes lehetséges képregényt, és megszervezte

azok (illetve jogaik) értékesítését saját ügynöksége útján. Nem csak Amerikában, hanem Európában, így Magyarországon is. (Tegyük hozzá: az átcsábított rajzoló sem tétlenkedett. A Sárga kölyök mellé 1902-ben megalkotta Buster Brown figuráját. A csintalan fiú egy kis lord stílusában öltözködött, Tige nevű kutyájával jött-ment. Nagyon népszerű karakterek lettek, olyannyira, hogy több fogyasztási cikket neveztek el róluk, ismertek például a Buster Brown cipők.)

– *Mondhatjuk azt, hogy Pulitzernek a modern képregény létrehozásában, Hearstnek pedig a világméretű elterjesztésében volt meghatározó szerepe?*

– Valójában ez történt.

– *Mekkora biznissz ma a képregény? Ezt azért kérdezem, mert az interneten bön-gészve se szeri, se száma a képregényhez kapcsolódó címeknek: vannak rajongói klubok, kifejezetten képregények értékesítésére vállalkozó boltok, vannak magyarisítással foglalkozó vállalkozások, sőt képregény-fordító versenyek, képregény-fesztiválok...*

– Ez sok tényezőtől függ. Van, aki hobbiból ténykedik, és nem izgatja a pénz. Például, letölti a legfrissebb és legérdekesebb képregényeket, a feliratokat lefordítja, kicseréli, és a magyar változatot felteszi az internetre, bárki ingyen megnézheti. Más ugyanezért pénzt kér – jobb esetben előtte megszerezte a szerzői jogokat. A magyar nyelvű piac egyébként méreteinél fogva meg sem közelíti az angol nyelvű piac lehetőségeit. Ha hozzá vesszük az amerikai piac fejlett marketinggyakorlatát, s a „pénzcsinálás” szinte művészi szintre emelését, akkor láthatjuk, hogy a képregény-üzletben dollárok milliárdjai forognak. Egy sikeres figurára nemcsak magát a képregényt építhetik fel, hanem emléktárgy-piacot éppúgy, mint ruházatot. És akkor még nem beszéltünk a kapcsolódó iparágakról, a különböző típusú filmekről, videojátékokról, stb. Tehát nyugodtan mondhatjuk, sokan élnek jól a képregényből, s néhányan kifejezetten magas színvonalon.

– *A képregény (illetve szélesebb értelemben a comic) tulajdonképpen melyik korosztályt célozza meg?*

– Közkeletű az a vélekedés, hogy a gyerekeket, de ezt azonnal meg kell cáfolnom. Gyakorlatilag minden korosztály számára készülnek alkotások, a felnőttek számára pedig különösen sok és igényes munka is. A téves megítélés összefügg azzal, amiről az elején beszéltünk, hogy hazánkban fél évszázadon át csak az álruhás comicot ismerte a nagyközönség.

– *Ugorjunk egy nagyot térben és időben. Megyénk miként kapcsolódott ismert személyiségei, vagy alkotóműhelyei révén a nagy képregény-folyamba?*

– Kétszer volt „helyzetben” a fővárosban megyénkből indult személyiség, azaz lett szerkesztő-főszerkesztő olyan lapnál, ahol esetleg részt vehetett a képregény sorsának alakításában. Nagyon különböző időszakról van szó. Lauka Gusztáv a márciusi ifjak egyike a ma Vásárosnaményhoz tartozó (anno Szatmár megyei) Vitkán született 1818-ban. Színes egyéniség volt. A korabeli iratokban fellelhető róla, hogy fiatal korában Erdődön, Vállajon „feltűnő különczkodésekkel tette magát nevezetessé. Színpadiasan öltözve, kerek kalappal, sötét köpenynyel vállain, vadász-késsel oldalán barangolt a nesztelen utcákon, kóbor ifjakkal viaskodva, paraszt szűzeknek udvarolva, s általában oly szerenádot teremtve, melyek pillanatra a legszebb holdvilágos éjszakát is borzasztóvá változtatták.” Később Pestre került. Verseket, novellákat írt. Szerkesztette a Charivari-Dongó című. „humorisztikus képes lapot”, amely az első magyar vicclap volt. Az 1848. június 15-i mutatvány-száma után hetenkénti kétszeri megjelenéssel összesen 26 szám látott napvilágot, Budapesten. Kezdetleges karikatúrák, rajzok színesítették a lapot, így társíthatjuk a képregény-kezdeményekhez. 1861. márciusától egy negyedéven át az Ördög Naplója

című „képes günyoros hetilappal” örvendeztette meg a humorra éhes közönséget. Minden ellenkező gondolattal szemben Lauka Gusztávot nem nevezhetjük csupán bohém ifjúnak. Gazdatisztnek tanult, jogász lett, 1847-ben Pozsonyban pedig az országgyűlési ellenzék egyik jegyzője. 1848-ban a honvédelmi bizottmány jegyzője s Kossuth bizalmas főfutárja. Házassága után 1851-ben hazatért Szatmárba, állami hivatalokat vállalt, aztán ismét megjárta Pestet, s végül Nagybecskerekén Torontál vármegyében telepedett le, levéltárnokként a társadalmi élet egyik főmozgatója s az úri köröknek köztiszteletben álló Guszti bácsija lett. 40. és 50. éves írói munkásságát Pesten is megünnepelték. – A nyíregyházi születésű Gádor Béla pályafutása igazából 1945 után kezdődött. Írói iskoláját a Ludas Matyi szerkesztőségében járta ki, ahol másfél évtizedig dolgozott, egy időben főszerkesztőként. Éles, satirikus hangú karcolataiban apró-cseprő, ámde az életünket megkeserítő jelenségeket bíralt. Nem mondhatjuk, hogy a képregény nagy barátja volt, de a Ludas Matyiról azt igen, hogy kiváló írói, rajzolóí révén a képregény egyik alkotóműhelye.

– *Eljött az ideje, hogy beszéljünk Kertész Sándorról is. Mikor vett kezébe először képregényt?*

– Meglehetősen korán, kisgyerekként Dörmögő Dömötört, de nem volt rám túl nagy hatással. Később a Pajtásból már megpróbáltam lemásolni az egyes figurákat, olyanokat szerettem volna rajzolni én is. A művészeti szakközépiskoláról ugyan lemaradtam, de Kisvárdán, amikor a Bessenyeiben a pénzügy, a statisztika mellett a rajzolásal komolyabb barátságot kötöttem, rajzfilmes akartam lenni. Ezért is jártam be hetente Nyíregyházára, ahol Horváth János, majd Berecz András festőművészek vettek „kezelésbe”. Nehéz napok voltak, nagyon komolyan vették az alapozást. Ma is emlékszem, már szenvedtem, amikor már fél éve csak koponyát kellett rajzolnom meglehetősen aprólékossággal. Később jöttem rá, hogy az alapozás nagyon fontos, az „öltöztetés” már sokkal könnyebb. Kicsit megjedtem, amikor láttam, hogy az előttem járók, tőlem sokkal jobban rajzolók milyen könnyen hullottak ki a pesti művészeti főiskolák első rostáin. Amikor döntenem kellett, nem is próbálkoztam Pesttel, 1979-ben Nyíregyházán a Bessenyei György Tanárképző Főiskola földrajz-rajz szakára iratkoztam be. Kedveltem a földrajzot is, de talán a rajz tanulmányok jobban érdekeltek.

– *Igaz, hogy a képregény alapvetően rajz, de csak kellett valami, hogy egy ilyen speciális részterület kezdje érdekelni. Mi volt az?*

– Majdhogynem a véletlen fordította érdeklődésemet a képregény felé. 1980-ban a Művelődéskutató Intézet „A társadalmi struktúra, az életmód és a tudat alakulása” címmel indított kutatást, amelynek egyik szejletében, az áruesztétika és tömegkultúra értékei részen belül lehetőség nyílt a képregény kutatására, amelyet a Kossuth Lajos Tudomány Egyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékén Rubovszky Kálmán professzor irányított. A munkát a Debreceni Akadémiai Bizottság is támogatta. A kutatásba debreceni egyetemisták mellett nyíregyházi főiskolásokat is bevontak, én is jelentkeztem. Mintegy két évig vizsgáltuk a hazai képregények értékjellegzetességeit. Egy év képregény-termését figyelemmel kísérve próbáltuk megismerni a képregény-befogadói tudat jellegzetes vonásait. Megjegyzem, ez úttörő jelentőségű munka volt, mert a magyar képregények kutatásával, történetének feldolgozásával korábban még senki nem foglalkozott. Ekkoriban ismerkedtem meg Zórád Ernővel, aki – míg élt – megkerülhetetlen volt e témában. Én is hozzá fordultam tanácsért, értékelésért, amikor már úgy éreztem, elébe járulhatok. Egy híján ötven év korkülönbség volt köztünk. Élete magyar jellemző a képregény

tengerében. Saját elmondása szerint a képregény műfaját eleinte lenézte. Művészek készült. (Az Iparművészeti Iskolában évfolyamtársa volt például Tóth Imre, aki később Amerigo Tot néven vált világhírűvé.) Megélhetési okok miatt kezdett a képregénnyel foglalkozni, s jellemző, hogy amikor később vissza akart térni a művészi alkotáshoz, nem tudott, mert karrierjén az akkori felfogás szerint „foltot ejtett” a képregény. Így vált aztán annak talán legelismertebb és legnagyobb hatású hazai képviselőjévé. Hosszabb szakmai beszélgetéseink során – amelyek részben a Rubovszky-féle kutatómunkához, részben a rajzolás mesterfogásaihoz kapcsolódtak – többször szóba hozta, hogy milyen nagyszerű lenne, ha valaki feldolgozná a magyar képregény történetét. Én pedig ifjonti hévvel továbbgondoltam, miért ne lehetnék ez a „valaki” én...

– *Tehát közvetve e kutatásnak köszönheti, hogy komolyabban érdeklődni kezdett a képregény iránt. Tud-e valamit a kutatási anyag további sorsáról?*

– A kérdés második felére a válaszom: a „tudós munkák” általában hosszú ideig tartanak, így volt ezzel is. Szerencsére a Művelődéskutató Intézet vezetői érdekesnek találták az elemzést, és 1988-ban könyv formájában is megjelentették a munkát „Rubovszky Kálmán: Apropó, comics!” címmel. Ami a kérdés első felét illeti: az érdeklődés felkeltésében mindenképpen döntő volt. Minket, a kutatásban résztvevő fiatalokat rabul ejtett a képregényben rejlő sokszínű lehetőség, és már frissiben akartunk valamit tenni. A képregény kiadásában és készítésében érintett, illetve érdekelt felek: kiadók, nyomdák, terjesztők, s természetesen írók, rajzolók, szerkesztők is tudtak a kutatásról, és egyre erősödött a nyomás, hogy beszélni kellene minderről, s nyilvánosság elé vinni a magyar képregény ügyét. Egy konferencia látszott legcélszerűbbnek, amelynek színhelye végül Nyíregyháza-Sóstó lett 1983. májusában.

– *Még mindig a Művelődéskutató Intézet „társadalmi struktúra, életmód, tudat” átfogó témája mögé rejtették a képregényt?*

– Nem. Egyszerűen „A képregény helye hazai kultúránkban” címmel rendeztük az első országos tanácskozást. Sokan eljöttek az alkotók, szerkesztők, kiadók közül, és nagy volt az érdeklődés a könyvtárosok, újságírók, egyetemi és főiskolai tanárok, kutatók részéről is. A tanácskozás fő kérdései következők voltak: Mit tekinthetünk képregénynek? Értékes-e vagy értéktelen a képregény? Hol van a kultúrafogyasztás jelenlegi szerkezetén belül a képregény helye? Mi a jövője a képregénynek hazánkban? Kell-e, szükséges-e? Ezek fontos kérdések voltak, aminek az illusztrálására felelevenítenék egy apró történetet a konferenciáról. Zórád Ernő, a szakma doyenje így érzékeltette, hogy milyen a képregény, illetve a képregény-olvasó megítélése: „... a múltkor olvastam egy novellát, amelyben egy abszolút negatív figura, egy férfi úgy jelent meg, hogy képregényt olvas. Ez volt a végső mondanivaló is. Ebből mindenkinek tudnia kellett, hogy ő egy abszolút bunkó.” Már a képregény meghatározásánál nézetkülönbség alakult ki, mert a résztvevők egy része az irodalomhoz, mások a képzőművészethez hasonlították, míg az alkotók azt hangoztatták, hogy a képregény az képregény, el kell fogadni önálló műfajnak. Egy nagyon érdekes problémára is fény derült. A rajzolók és a szerkesztőségek nem találtak egymásra: a rajzoló szinte házalt a munkájával, de ahová ment, ott éppen az nem kellett. Ami pedig a szerkesztőségeknek kellett volna, azt éppen nem rajzolta senki, vagy nem tudtak róla. Kulcskérdés lett tehát az egymásra találás megszervezése. A nyíregyházi konferencia további kétségtelen hatása, hogy megmozdította a képregény körüli állóvizet. A szerkesztőségek szerint inkább hátrány

érte őket a konferencia után, mert a minisztérium jobban odafigyelt a képregényre, az alkalmi kiadványok nehezebben jelentek meg. Ám tény, hogy ezt követően adtak ki engedélyeket önálló képregény-kiadványok megjelentetésére.

– *Feszegették a kereteket... A nyíregyházi konferencia egyszeri alkalomnak tekinthető, vagy egy folyamat kezdetének?*

– Inkább a kezdetnek. A képregény-ágazat fellendülését kérdések követték. Mi nek köszönhető az aktivitás? Divathullámról vagy tudatos tendenciáról van szó? A Fűles is egyre újabb felméréseket készített az olvasói szokásokról, a képregényről alkotott képről. Folytatódott Rubovszky-csoport kutatómunkája. Mindezek eredményeként 1985. augusztusában megrendeztük a második konferenciát „A képregény és tömegkultúra” címmel. Ennek Püspökladány adott otthont. Itt is részt vett szinte a teljes szakma. Képregény-kiállítást is rendeztünk a helyszínen, ezek egyike Zórád Ernő életművét mutatta be. Nagy esemény volt, hogy a kutatások, a konferenciákon elhangzott előadások, külföldi szakmai tapasztalatok eredményeként megjelent „Rubovszky Kálmán: A képregény” című könyve, amely bemutatta a különböző véleményeket. A püspökladányi konferenciát követően megalakítottuk Nyíregyházán a Kísérleti Képregény Stúdiót. A rajz tanszéken akkoriban ugyanis többen érdeklődtünk a képregény, a rajzfilm iránt. Csak néhány nevet említenék: Szabó László Róbert (aki később Marabu néven lett híres karikaturista), Jokó Csaba, Sváb József, Tóth Péter, Pál Nagy Balázs és mások. Többen vettünk részt a Rubovszky-féle kutatásban, sikeres tudományos diákköri munka is fémjelzte az érdeklődést. Nekem például olyan szerencsém volt, hogy elsődíjas TDK-dolgozatomat, amely a képregény grafikai jellegzetességeivel foglalkozott, elfogadták diplomamunkának is.

– *A Kísérleti Képregény Stúdió név jól csengő kifejezés. Mi volt ennek a célja?*

– A Bessenyei György Tanárképző Főiskola rajz szakos hallgatóiból szervezett csoport nem az irodalmi műveket képregényesítette, hanem önálló szerzői munkákkal kereste a képregényben rejlő lehetőségeket. Több városban bemutattuk a munkákat, amelyekkel 1986-ban eljutottunk Torinóba, az olaszországi szakmai konferenciára és kiállításra. Munkáink tetszettek némelyik olasz kiadónak is. Egy évvel később, amikor stúdióink Gödöllőn megrendezte az első képregény-rajzoló tábor, eljöttek az előző évben megismert olasz barátaink. Felvillanyozódtunk a lehetőségeken, ők viszont nem értették, hogy ha vannak jó rajzolók, miért nincs több rajzolt képes újság. Ők egy más rendszerben éltek. A kapcsolat egyre szorosabb lett, a következő esztendőben, a Nyíregyházán megrendezett második táborban már az olasz Unidea Kiadó munkatársai közül is többen előadást tartottak. E tábor tartalmi érdekessége az volt, hogy rájöttünk: a képregény nem egy magyar sajátosság, amit készítőik a maguk szakállára alakítgatnak. A comicnak aprólékosan kidolgozott szakmai háttere van, nem kell nekünk semmit feltalálnunk, csak kilépni a „vasfüggöny” mögül. Ekkor már egy, az olaszokkal közösen készülő képregény-magazin kiadásának terve is megfogalmazódott. Ez 1989-ben vált valóra, amikor megjelent a Vonal című magazin próbaszáma, amely a Kísérleti Képregény Stúdió tagjai, és olasz rajzolók munkáját tartalmazta. Sikeres volt, és a sikeren felbuzdulva – közben a jogszabályi háttér is engedékenyebb lett – létrehoztuk a Linea Olasz-Magyar Kiadót, amely a magyar képregény fellendítését tartotta szem előtt. Így jött létre a fiatalok számára szerkesztett Menő Manó, a felnőtteknek szánt Krampusz, s a gyermekeknek szóló Pimpa. A rendszerváltás körüli időszak kedvezett az új vállalkozásoknak, a magazinok nagy példányszámban kerültek az

utcára, ám a nyomdaipar, a posta, a terjesztés átalakulása, az első körbetartozási hullám hamar megtette a magáét. Képregény-magazinjaink 8–10 számot éltek meg, 1990 decemberében megszűntek. Nagyjából hasonló utat járt be néhány más magyar vállalkozás is.

– *Megjelentek viszont a tőkeerős multinacionális kiadók, a külföldi kiadványok...*

– Úgy is fogalmazhatunk, hogy előntötték a magyar piacot, és eldöntötték a mi sorsunkat is. Bár mostanában időnként megfordul a fejemben, hogy talán lett volna még keresnivalónk – de ez csak amolyan „lépcsőházi effektus”. Mindezek ellenére még ma is érnek örömök, nem volt hiábavaló a munka. Például 2005-ben meghívtak az első magyar képregény-fesztiválra, ahol beszélhettem 1990-es munkáinkról. Már a nagy érdeklődés is meglepett, a rendezők négyszáz fő részvételére számítottak, és voltak kétezren. A szünetben sokan kerestek, és elmondták, a mi képregény-magazinjaink voltak számukra az elsők, ma is szívesen emlékeznek rájuk. M. Tóth Géza rajzfilmrendező, akit Oscarra jelöltek, a Kecskeméti Animációs Filmfesztiválon megjegyezte: a Menő Manónak is szerepe volt abban, hogy elindult a rajzfilmes pályán. Az ilyesmi mindenképpen kellemes érzés.

– *Én is visszatekintésre kérem. Kik voltak a magyar képregény-készítés kulcsfigurái az 1970–80-as években?*

– Zórád Ernőről már beszéltem, de itt is őt kell említeni elsőként, kiemelkedő szerepe volt a művészi értékű képregény kialakításában. Szerinte „a képregény az alkalmazott grafika lehető legnehezebb műfaja”. Egy másik nagyformátumú személyiség Cs. Horváth Tibor, a kiváló szervező és üzletember, mellesleg képszerkesztő, forgatókönyvíró. Házhoz vitte a rajzolóművészeknek a munkát, majd a pénzes borítékkal érte is ment. Nagy szerepe volt a magyar képregények külföldi terjesztésében is. A szakma jelesei közé tartozik Dargay Attila rajzfilmrendező, képregény-rajzoló, Fazekas Attila képregény-rajzoló, Gugi Sándor rajztanár, grafikus, képregény-rajzoló, Korcsmáros Pál grafikus, képregény-rajzoló, Sebők Imre festő, grafikus, képregény-rajzoló. Mindannyian el nem feledhető érdemeket szereztek a magyar képregénynek – persze a névsor korántsem teljes. Ha másképpen, az alkotóműhelyek szerint csoportosítunk, a Fülest, a Pajtást, a Magyar Ifjúságot kell említeni, mint a magyar képregény-készítés legjobb műhelyeit ebben az időszakban.

– *Melyek a legemlékezetesebb magyar képregény-figurák?*

– Rengeteg van. A sort mégis talán a rajzfilmekben megismert, de füzetekben, könyvekben is nagy sikert arató figurákat kell kezdeni. Ilyen például Fekete István regényéből a Vuk (Dargay Attila, 1982). Emlékezetes a Vizipók (Hauai József, 1983), a Kukori és Kotkoda (Mata János, 1985), nem beszélve dr. Bubórol (Nepp József, 1987) – amelyek talán ma is nosztalgiát ébresztenek azokban, akik hajdanán látták őket. Más természetű, de feledhetetlen Korcsmáros Pál Rejtő Jenő-sorozata, amely a Tizenégykarátos autóval vette kezdetét, s néhány év alatt huszonnégy kötet jelent háromszázézer példányszámban. Egy jellemző adat, amely a '85-ös püspökladányi konferenciánkon hangzott el, az Ifjúsági Lapkiadó Vállalt teljes nyereségének 1/6-a például a képregényekből származott (és ebből adtak ki az ún. magas kultúra körébe tartozó műveket, amelyek veszteségesek voltak).

– *Mi a helyzet a szuperhősökkel, amelyekről ön már 1991-ben könyvet írt „Szuperhősök Magyarországon” címmel? A video alighanem új helyzetet teremtett...*

– A szuperhősök mindenkor népszerűek. A közelmúlt James Bonddal, Supermannel, Batmannel indult. Nem kell nagyon erőltetni az emlékezetünket, hogy fel-

idézzük: volt időszak, amikor az iskolai jelmezbálokon a legtöbb kisfiú Batman-nek öltözött. Nagy siker volt Pókember. Ide sorolhatjuk Garfildet is, de ne felejtjük el A halálosztót, vagy Perseus kapitányt, akiket Fazekas Attila alkotott meg 1989-ben. A korszerű audiovizuális technika sorsfordító változásokat eredményezett szinte képregény(comics)-fronton, különösen a szuperhősök esetében. A képregényekben korábban is elengedhették fantáziájukat a szerzők, de sok mindent nehéz volt elképzelni. Ma azonban a hős nyugodtan repülhet, kiléphet a Föld vonzasköréből, klónozhatja magát, áthatolhat az üvegen, stb. – mindezt képileg nagyszerűen el lehet készíteni. Mondhatnánk: itt az Eldorádó. A dolog azonban mégsem egyszerű, mert a szuperhősöknek nem adhatunk „régis típusú” feladatokat, hiszen lapossá tennék a történetet. Szuperhősnek szuperfeladat dukál, és elindul az ötletroham vadabbnál vadabb feladatok kitalálásáért, végül irracionális szinten kötünk ki. Ezzel együtt azonban szerintem sokáig egymás mellett fognak élni, és sok tekintetben alapoznak is egymásra.

– *Merre tart ma a képregény?*

– Ma sem Magyarországon, sem a nagyvilágban nincsenek korlátok, tiltások. A kínálat óriási, se szeri, se száma a jobbnál jobb ötleteknek. Természetesen olcsó comic-füzetek még sokáig lesznek. Én azonban a francia példát emelném ki. Franciaországban a comic a kilencedik művészeti ág. E szerint is foglalkoznak vele, értékes kiadványok jelennek meg, a média rendszeresen értékeli a történeteket csakúgy, mint a művészi kifejezést. A Francia Intézet rendszeresen hoz Budapestre comic-bemutatókat. Egy ilyen alkalommal ismerkedtem meg két művésszel, Schuiten és Peeters szerzőpárossal, akik legújabb munkájukat ismertették. Meg is mutatom. Ez egy igényes kivitelű, nagyméretű album. A páros oldalakon írott szövegeként gördül tovább a történet, majd a jobboldali, egész oldalas színes képből a továbbfejlesztés eszenciáját láthatjuk. A következő oldalon a szöveg már a képre épül, így folytatódik a cselekmény. Volt, amikor a szerzők multimédiás betéttel lepték meg a néző-olvasót, mert ez fejezte ki legjobban a mondanivalót. Lenyűgöző élmény volt. Ez azonban, hangsúlyozom, csak egy lehetőség, a forgatókönyvírók, rajzolóművészek fantáziája határtalan. Egy másik lehetőség: fantasztikus, hogy milyen mértékben hódít világszerte a japán képregény, a manga. Ebben első sorban a megjelenítés, az ábrázolásmód ragadja meg az embereket. A mangában a képek a fő szerep, gyakran több könyvoldal következhet egymás után, amelyeken a szereplők nem szólnak meg. Az érzelmeket, gondolatokat a képek mutatják. Természetesen, ahol kell, ott van szöveg. Európában pedig az olyan kiválóságok is garanciát jelentenek a megújulásra, mint Jean Giraud alias Moebius. Egy személy, de munkáit tekintve két világ. Ha Giraud néven publikál, akkor kiváló westernfigurák (például a Blueberry-történetek), ha Moebius, akkor remek science fiction rajzok (például a nálunk is ismert *Az idő urai*). A két műfaj, két külön látványvilág. A kettő között számára átjárás nincs. Megemlítenék még egy fontos tény: hatalmas a gyűjtők tábora. Ők is éltetik ezt a különleges világot. Ha tehát a kérdés arra irányult volna, hogy az elektronikus média korában a képregénynek, vagy éppen a comicsnak van-e jövője, akkor a válaszom határozott igen!

– *A debreceni Modern és Kortárs Művészeti Központban a „Szocreál – Festészet a Rákosi-korban” című kiállítás mellett 2008. augusztus közepétől szeptember közepéig volt látható egy másik tárlat is, amely az ön könyvcímével jellemezhető leginkább: „A képregény szocialista áruházban”. Mi volt a koncepciója, amikor összeállította a tárlat anyagát?*

– A Beszédes képek című kiállítás kurátoraként lehetőségem nyílt arra, hogy a magyar történelem egy érdekes korszakának karikatúráiból, és képregényeiből mutathattam be válogatást, egy rangos kiállító teremben. A három és fél méteresre felnagyított képregény-oldalak, a hatalmas tér, és az, hogy eredeti rajzokat, karikatúrákat, képregényeket állíthattunk ki, valószínűleg új színben mutatta be ezt a sajátos műfajt. Igyekeztem érzékeltetni, hogy milyen komoly alkotói munka áll az újságokban megjelent, látszólag egyszerű rajzok mögött. A negyvenes-ötvenes évek politikai viszonyai ráadásul kisajátították a karikatúrát és a képtörténeteket, humoros rajzokat politikai propaganda célokra használták.

– *Itt, ebben a szobában, rengeteg könyv, album, bekötött füzet, folyóirat látható a polcokon, a falakon pedig különleges képek, köztük több dedikált. Bemutatna ezek közül néhányat?*

– Van néhány festmény, amelyet Fujkin István barátomtól kaptam, aki már közel tíz éve Kanadában él. Az úgynevezett music fiction képeivel igyekszik érvényesülni, amelyeket az ottani indián kultúra motívumaival kapcsol össze. A többi képhez is személyes élmények, barátságok kapcsolódnak. Itt van a világhírű Vittorio Giardino nekem dedikált rajza. Róla azt is elmondhatom, roppant fájjalja, hogy legnépszerűbb képregénye – a részben Magyarországon játszódó Magyar rapszódia – szinte minden európai országban megjelent, de a magyarok nem mutattak iránta érdeklődést. A leghíresebb magyar képregény-rajzolók mindegyikétől rendelkezem eredeti rajzokkal: Zórád Ernő, Sebők Imre, Gugi Sándor, Korcsmáros Pál, Fazekas Attila, Dargai Attila munkái becses emlékek. A legfrissebb képregény kiadványokon túl a legrégebbi, az ezernyolcszázados évekből származó élclapokig – mint például a Jókai által szerkesztett Űstökös, illetve a Borsszem Jankóig – sok minden megtalálható a gyűjteményemben, amely persze még korántsem teljes.

– *Végül egészen röviden: milyen tervek foglalkoztatják most?*

– Írom a comicról szóló könyvsorozatom negyedik kötetét, amely változatlanul sok aprólékos munkát igényel. Ennek oka most éppen a bőség zavara, a kilencvenes években szinte számolatlanul jelentek meg a kiadványok. A megírásra váró első és második kötet anyaggyűjtése is sok energiát igényel. Szeretném elkészíteni a Magyarországon megjelent képregények teljes bibliográfiáját. Készítek egy monográfiát Jankó Jánosról, az első magyar karikatúristáról, akinek az életművét egy vándorkiállításal összekötve szeretném bemutatni. Mindezek bőséges elfoglaltságot adnak az elkövetkező néhány évre, miközben két középiskolában tanítok rajz-vizuális kultúrát, az iparművészeti egyetemen pedig képregény történelmet az animációs rendezőknek.